

محبوب القلوب

شرح احکامای پیش از اسلام

۱

قطب الایران مکتوبی

ترجمہ حمید الدار

تصحیح و تحقیق: علی اوجی

انتشارات مولیٰ

سرشناسه : اشکوری، محمد بن علی، - ۱۰۹۰ ق.

عنوان قرارداد: محبوب القلوب، فارسی

عنوان و نام پدیدآور : محبوب القلوب / قطب الدین اشکوری ؛ ترجمه سیداحمد اردکانی ؛ تصحیح و تحقیق علی اوجی.

مشخصات نشر : تهران : مولی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری : ۳ ج؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ سم.

شابک : 978-600-339-081-2 دوره ۲؛ 978-600-339-082-9 ج ۱؛ 978-600-339-085-0 ج ۲.

978-600-339-117-8 ج ۳

وضعیت فهرست نویسی : فیا

مندرجات : ج ۱: تاریخ حکمای پیش از اسلام - ج ۲: در احوال حکمای اسلام - ج ۳: در شرح حال ائمه اخبار (ع).

موضوع : فیلسوفان -- سرگذشتنامه -- متون قدیمی تا قرن ۱۴.

موضوع : Philosophers -- Biography -- Early works to 20th century

موضوع : فیلسوفان اسلامی -- سرگذشتنامه -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

Muslim philosophers -- Biography -- Early works to 20th century

موضوع : ائمه اثناعشر -- سرگذشتنامه -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع : Imams (Shiites) -- Biography -- Early works to 20th century

شناسه افزوده : اردکانی، سیداحمد بن محمد، ۱۱۷۵-۱۲۲۵ ق. مترجم

سناسه افزوده : حبیبی، علی، ۱۳۴۴ -

رده بندی دهده : ۱۰۲B

رده بندی دیویی : ۱۰۹۲

رده کتابشناسی : ۵۹۱۵۱۲۵

انتشارات مولی

تهران: خیابان انقلاب - چهارراه ابوریحان - شماره ۱۱۵۸، تلفن: ۶۶۴۰۲۴۳، ۶۶۴۰۰۷۹، نمابر: ۶۶۴۰۰۰۷۹

وبسایت: www.molapub.com • اینستاگرام: molapub • تلگرام: molapub • ایمیل: molapub@yahoo.com

محبوب القلوب، شرح حال حکمای پیش از اسلام، جلد اول

قطب الدین اشکوری • ترجمه: سید احمد اردکانی • تصحیح و تحقیق: علی اوجی

چاپ اول: ۱۳۹۸ = ۱۴۴۱ • ۵۲۰ نسخه • ۳۰۰/۱
۹۸

ISBN: 978-600-339-082-9

شابک جلد اول: ۹-۰۸۲-۳۳۹-۶۰۰-۹۷۸

ISBN: 978-600-339-081-2

شابک دوره ۲-۰۸۱-۳۳۹-۶۰۰-۹۷۸

طرح جلد: علی اسکندری • حروفچینی: دریچه کتاب • چاپ: دیدآور • صفافی: نوری

کلیه حقوق مربوط به این اثر محفوظ و متعلق به انتشارات مولی است

۱,۳۰۰,۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

مقدمه مصحح

(نه - پنجاه و شش)

دوازده	۱. ماهیت و حیثیت تاریخی نگاری فلسفه
سیزده	۲. ضرورت پرداختن به تاریخ فلسفه و فواید تاریخی نگاری فلسفه
چهارده	۳. گونه‌های تاریخی نگاری فلسفه
شانزده	۴. فهرست ششگانه از بهترین منابع تاریخ فلسفه
هفده	۵. دورنمایی از حیات مؤلف
نوزده	آثار مؤلف
بیست	الف. تفسیر
بیست	ب. علوم روایی
بیست و یک	ج. فقه
بیست و دو	د. ادبیات
بیست و دو	ه. فلسفه، کلام، عرفان، اخلاق
بیست و سه	و. ریاضیات
بیست و سه	۶. اشکوری به روایت اشکوری
سی و هفت	۷. دورنمایی از زندگانی مترجم
چهل	۸. اردکانی به روایت اردکانی
چهل و چهار	۹. محبوب القلوب
چهل و نه	۱۰. اثر حاضر
پنجاه و دو	۱۱. حکمای پیش از اسلام در دیگر منابع
پنجاه و سه	۱۲. شیوه تصحیح
پنجاه و پنج	تصویر نسخه

هشت / محبوب القلوب (جلد اول): شرح حال حکمای پیش از اسلام

محبوب القلوب

جلد اول

شرح حال حکمای پیش از اسلام

(۳-۳۹۷)

۳	دیاچه
۸	مقدمه
۱۴	حکماي هند
۲۳	حکمای یونان
۲۷	نخستین فی سوف
۴۰	گروههای هفتگانه حکمای یونان
۴۷	المقالة الاولی: در ذکر احوال حکمای آدم صفی تا بدو ظهور اسلام
۴۹	۱. حضرت آدم علیه السلام
۷۷	۲. شیت بن آدم علیهما السلام
۸۲	۳. هرمس الهرامسة
۹۳	۴. اسقلیوس
۱۰۴	۵. بقراط
۱۱۷	۶. جالینوس
۱۳۴	۷. لقمان حکیم
۱۴۸	۸. انبیاذقلس
۱۵۳	۹. فیثاغورس
۱۹۳	۱۰. سقراط
۲۲۳	۱۱. افلاطون
۲۴۶	۱۲. ارسطو
۲۶۹	۱۳. اسکندر رومی
۲۹۹	۱۴. اسکندر افرویدیسی
۳۰۴	۱۵. ثاوفرستس
۳۰۸	۱۶. دیوجانس
۳۱۷	۱۷. شیخ یونانی (افلوطین)
۳۲۳	۱۸. اومیرس

۳۳۳	۱۹. سولون
۳۳۶	۲۰. زینون اکبر
۳۴۲	۲۱. تالس ملطی
۳۴۶	۲۲. انکساغورس
۳۵۰	۲۳. انکسیمایس ملطی
۳۵۳	۲۴. زرادشت
۳۵۹	۲۵. ذیه قراطیس
۳۶۹	۲۶. آب س
۳۷۵	۲۷. عرفو یوس
۳۷۷	۲۸. مهادر جیس
۳۷۹	۲۹. ابلنیوس
۳۸۱	۳۰. اقلیدس
۳۸۵	۳۱. بطلمیوس
۳۹۲	۳۴. یحیی نحوی

فهرستها

(۳۹۹، ۴۴۰)

۳۹۹	۱. آیات
۴۰۱	۲. روایات
۴۰۳	۳. اشعار
۴۰۶	۴. کسان
۴۱۴	۵. گروه‌ها
۴۱۸	۶. جایها
۴۲۱	۷. کتابها
۴۲۴	۸. واژه‌نامه
۴۳۲	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه مصحح

جان پرور است قصهٔ ارباب معرفت
رمزبرو بی‌پرس و حدیثی بیا بگو

بی‌شک بنای رفیع و باشکوه دانش، معرفت و حکمت که اکنون فراچنگ ما قرار گرفته و از بلندای آن سرخوشانه بر جهان طبیعت حکم می‌رانیم و سرمستانه به تماشای جلوه‌های ماورای طبیعت نشستیم، محصول تلاش جامع بشر است و نه زائیدهٔ تفکر ملت، گروه یا افرادی خاص. گرچه فرهنگ‌ها و تمدن‌های متغای چون دو فرهنگ و تمدن ستر ایرانی و یونانی در این راه، نقش عمده و بسزایی داشته‌اند.

از بدو پیدایش تنوری‌های فلسفی تا جهان معاصر، تماندینه‌ها و نظام‌های فلسفی - چه در پیدایش و چه در تکامل - مرهون و متأثر از دیگر اندیشه‌های موافق و مخالف بوده‌اند. نگاهی گذرا به تاریخ فلسفه، مؤید این مدعاست؛ به عنوان نمونه درخت تنومند، طیب و پربار حکمت متعالیه که محصول ذهن هاضم و نقاد اندیشمندان بزرگ جهان اسلام، صدرالمتألهین شیرازی است، به اعتراف تمامی حکمت‌پژوهان، ریشه در اندیشه‌های فلسفی حکمای مشا از ارسطو تا ابن سینا، دیدگاه‌های کلامی معتزلی و شیعی از سده‌های دوم هجری تا خواجه نصیرالدین طوسی، جلوه‌های اشراقی از افلاطون تا محیی‌الدین بن عربی و صدرالدین قونوی، آموزه‌های دینی از نصوص قرآنی تا متون روایی، تشکیک‌های متکلمانی چون امام فخررازی و تعارضات و گفتمان‌های اندیشمندانی چون غیاث‌الدین دشتکی و

جلال‌الدین دوانی داشته و گاه متأثر از جریان‌های حکمی و عرفانی اندیشمندان هند، اندلس و... نیز می‌باشد. بهترین دلیل این مدعا افزون بر تصریحات و ارجاعات وی، مراجعه دقیق، منصفانه و به دور از تعصب و پیش‌داوری به منابع مهم و معتبر تاریخ فلسفه است.

۱. ماهیت و چیستی تاریخ‌نگاری فلسفه

با آنکه در اصطلاح «تاریخ‌نگاری فلسفه» و مصادیق آن، به دو اصطلاح عمده برمی‌خوریم:

الف. «تاریخ‌نگاری فلسفه» که مترادف با نگارش تاریخ فلسفه است و اثر حاضر، از مصادیق آن به شمار می‌رود. در ادامه، در باب گونه‌های این نوع تاریخ‌نگاری سخن خواهیم گفت. اجمال آن اینکه گاه مورخ فلسفه، همانند دیگر مورخان به نگارش وقایع و چگونگی زیست شخصیت‌های تاریخی (= پیشین) می‌پردازد و به گزارش شرح حال، بیوگرافی (زادگاه، محیط آموزشی، اساتید و شاگردان، زمینه آثار) و اطلاعاتی از این دست، بسنده می‌کند. تنها تفاوت او با دیگر مورخان در این است که فرمان او فیلسوفان‌اند، نه سیاست‌مداران، حاکمان، پادشاهان و... او به فیلسوف نه بما هو فیلفوف، بلکه از آن حیث که شخصیتی تاریخی است، می‌پردازد. گاه نیز با رافتر نهاده و «سومیف» یا حتی تحلیل اندیشه‌های آنها هم دست می‌بازد. بررسی ظهور و بروز، چگونگی پیدایش، تأثیر و تأثر، زوال و افول اندیشه‌ها، جریان‌ها و مکاتب و مدارس فلسفی، ممیزه گونهٔ «تاریخ‌نگاری فلسفه» است. این گونه تاریخ‌های فلسفه نادرند و نویسندگان آنها خود در زمره فیلسوفان قرار دارند، نه تاریخ‌نگاران. در حالی که در گونهٔ نخست، ضرورت ندارد که گزارشگر و روایتگر، خود سوافلسفی داشته باشد. حتی ممکن است او همدل و همسخن با فیلسوفان نباشد.

ب. اصطلاح دوم تاریخ‌نگاری فلسفه، تاریخ‌نگاری روشی است. در این اصطلاح، تاریخ‌نگاری، تفاوتی ماهوی و رتبی با معنای نخست دارد. تاریخ‌نگاری روشی، به معنای باید‌ها و نبایدهای روشن‌شناختی / هرمنوتیکی نگارش تاریخ فلسفه است. در واقع، اصطلاح دوم، ابزاری برای اصطلاح اول، و در رتبه، به نوعی، مقدم بر آن است. به دیگر سخن: تاریخ‌نگاری روشی، به معنای فلسفهٔ تاریخ فلسفه و از گونه‌های فلسفهٔ

مضاف و از مقوله معرفت‌شناسی پسینی است. در این معرفت، فلسفه به مثابه یک اُبژه (= امر محقق) و از منظری بیرونی و آسیب‌شناسانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. تاریخ‌نگاری فلسفه، به معنای اخیر - برخلاف گونه نخست - نوعی خردورزی و تفلسف است. بنابراین، اطلاق عنوان «تاریخ‌نگاری» بر آن، نوعی مسامحه در تعبیر است. زیرا در اصطلاح رایج، تاریخ‌نگاری از مقوله فلسفه‌ورزی نیست، گرچه متعلق آن، فیلسوفان باشند. این اصطلاح از تاریخ‌نگاری فلسفه، در غرب رایج است و در جهان اسلام، مصداقی ندارد. گرچه در برخی منابع تاریخ‌نگاری فلسفه اسلامی در لابلای بحثها و به طور جسته و گریخته به مقوله فلسفه‌شناسی فلسفه نیز پرداخته شده است.

۲. ضرورت پرداختن به تاریخ فلسفه و فواید تاریخ‌نگاری فلسفه

گرچه آگاهی از تاریخ فلسفه همچون هر معرفتی ذاتاً مطلوب است، اما فواید دیگری نیز بر آن مترتب می‌شود که از آن جدا نیست:

۱. آگاهی از تاریخ فلسفه، برگذشت فیلسوفان، نشیب و فرازهای جریان‌های فلسفی، آغاز و انجام تئوری‌ها، زایش و مرگ فکرها، تعاملات و تعامل اندیشه‌ها باعث می‌شود جزءنگری جای خود را به کل‌نگری دهد. کثرت به وحدت بیانجامد و ما بتوانیم به یک نگاه بیرونی و معرفتی پسینی دست یابیم که این خاستگاه آثار و ثمرات میمون و مبارکی به همراه خواهد داشت. از جمله اینکه این امکان را به ما می‌دهد که به یک تحلیل و بررسی واقع‌بینانه از آرای فلسفی دست یازیم و با دیدگاهی آسیب‌شناسانه خلل‌ها، کاستی‌ها و ناکامی‌ها را دریافته و در رفع آنها بکوشیم و با تدقیق و تأمل در تئوری‌ها، قوت‌ها و کامیابی‌ها، فلسفه اسلامی را تعالی بخشیم.

۲. دستیابی به درستی یا نادرستی آنچه به یکایک فلاسفه و جریان‌های فلسفی نسبت داده می‌شود، به عنوان مثال:

الف. نظریه وحدت حمل به عنوان یک راه حلّ ابدایی برای رفع تناقض از قضایای متناقض‌نما به صدرالمتألهین شیرازی نسبت داده شده است. اما با نگاهی گذرا به آرای حکمای پیش از او در می‌یابیم که در واقع، این نظریه از ابداعات استاد او میرمحمدباقر داماد

است که به غلط به ملاحظه‌ها منسوب شده است.^۱

ب. در مسأله بنیادین اصالت وجود و اعتباریت ماهیت، اصالت وجود به حکمای مشا و اعتباری بودن آن به حکمای اشراق نسبت داده می‌شود. در حالی که با مراجعه دقیق به تاریخ اندیشه‌های فلسفی و بررسی نظریات دو جریان فلسفی یادشده، درمی‌یابیم که این نسبت چندان دقیق و مطابق با واقع نیست. چرا که:

اولاً اساس چنین بحثی به شکلی که در حکمت صدرایی طرح گردید، پیش از وی به هی و ج مطرح نبوده است.

ثانیاً، در لایحه آثار، جای مانده از ایشان، موارد نقض متعددی وجود دارد که گاه می‌تواند عکس نسبت یاد شده، را قوت بخشد.

۳. آگاهی از مناز و جنگ‌نگی تأثیر و تأثر اندیشه‌ها، نظام‌ها و جریان‌های فلسفی از یکدیگر و از آموزه‌های پیشین.

۴. روشن شدن زوایای مبهم و تاریک، عمق و واقعیت اندیشه‌ها، نظام‌ها و جریان‌های فلسفی.

۵. دستیابی به روش و متد فیلسوفان در اثبات و نفی اندیشه‌ها و چگونگی ابطال‌پذیری و اثبات‌پذیری نظریه‌ها، تکوین ابداعات و نوآوری‌ها.

۶. دستیابی به اطلاعات گرانمای فرعی مانند: آگاهی از برخی از منابعی که هم‌اکنون در اختیار ما نیست، وقایع تاریخی مهم، حوادث طبیعی و...

۷. پندآموزی و عبرت‌اندوزی: شماری از تاریخ‌های فلسفه معاصر، اثر حاضر، مشتمل بر پندها و اندرزهای حکیمانه، مناجات‌های عارفانه و گفتگوهای عالمانه می‌باشد. از این رو، مطالعه چنین آثاری در جای خود می‌تواند نقش بسزایی در تلطیف روح و رندگی نفس آدمی داشته باشد.

۳. گونه‌های تاریخ‌نگاری فلسفه

با استقرا و کنکاش در منابع تاریخ فلسفه درمی‌یابیم که به یکی از این شیوه‌ها نگارش یافته‌اند:

۱. برخی نیز بر آن‌اند که این نظریه از نوآوری‌های دوانی است.

۱. سیره‌نویسی: در این شیوه به ذکر اطلاعات شخصی و جزئی شامل: محلّ و زمان تولّد، خانواده، محلّ سکونت و تحصیل، مسافرت‌ها، اساتید، شاگردان، محلّ و زمان وفات و دفن، فهرست آثار و... بسنده می‌شود. گاه نیز بدون هیچ تحلیلی به شکلی اجمالی به برخی آرا و اندیشه‌های فرد اشاره می‌گردد؛ و چون بیشینه نویسندگان این‌گونه منابع، فاقد تخصص موضوعی در زمینه فلسفه می‌باشند، نمی‌توان در تحلیل آرای یک فیلسوف به اطلاعات مندرج در این آثار استناد کرد.

این شیوه در میان مورّخان، اصحاب تراجم و شرح حال‌نویسان ما مرسوم است. اتوبیوگراف‌ها و زندگینامه‌های خودنوشت نیز از این شمارند.

۲. تحلیلی - ایراتمداد: در این شیوه، نویسنده به تفسیر و تبیین آرا و اندیشه‌ها و کشف مبانی و ریشه‌ها پرداخته و از هرگونه داوری و نقادی پرهیز می‌کند. این شیوه خاصّ نویسندگانی است که با بهاء فلسفه آشنایی تامّ دارند.

۳. تحلیلی - انتقادی: در این شیوه، نه بسنده افزون بر تفسیر آرا به مقایسه، نقد و جرح آنها نیز می‌پردازد؛ و برای اثبات نظریاتی که با دیدگاه‌های وی هماهنگی دارند، استدلال می‌کند و در ردّ رویکردهای مخالف برهان می‌آورد. و به جدل متمسک می‌شود. این شیوه خاصّ آن دسته از نویسندگانی است که در واقع خود در شمار فلاسفه قرار دارند. از این رو، در این گونه آثار مشاهده می‌شود که مؤلف پس از نقادانه و نقد یک اندیشه به تبیین و اثبات دیدگاه‌های شخصی خود می‌پردازد.

۴. گروه‌شناسی / جریان‌شناسی: برخی منابع تاریخ فلسفه، در بیان بهاء به ترسیم شاکیله، ساختار، مبانی گروه‌ها و جریان‌های کلامی - فلسفی پرداخته، آراء و اندیشه‌های فِرَق را تحلیل و دیدگاه‌های پیروانشان را تفسیر کرده‌اند؛ گاه همراه با نقد و گاه بدون نقد و داوری. از شاخص‌ترین این منابع می‌توان به بیان‌الادیان، الفروق بین الفِرَق، الملل و النحل و التعریف بطبقات الأمم اشاره کرد.

۵. اخلاقی - عرفانی: همان‌گونه که گذشت، برخی منابع تاریخ فلسفه چیزی جز اندرزنامه‌های اخلاقی - عرفانی حکما نمی‌باشند.

این اندرزها عموماً از سوی شاگردان حکما جمع‌آوری و ثبت شده و در اختیار آیندگان

قرار گرفته است؛ و جالب اینکه برخی مشابهت زیادی با روایات مروی از معصومان علیهم السلام دارند. در میان منابع اسلامی که به این شیوه نگارش یافته، می‌توان به مختار الحکم مبشر بن فانک و جاویدان خرد مسکویه اشاره کرد.

در میان حکمای یونان نیز چنین شیوه‌ای مرسوم بوده که اصطلاحاً آن را «گنومولوگی» می‌نامیدند. مانند: اندرزنامه‌های سکندوس و سکستوس.

۶. ترکیبی: شماری از منابع تاریخ فلسفی به شیوه تلفیقی از چند یا تمام شیوه‌های پیشین نگاشته شده‌اند. مانند اثر حاضر که شامل: بیوگرافی اجمالی، تبیین و تفسیر آراء، نقادی اندیشه‌ها و گزیده‌ای از پندهای اخلاقی هر فیلسوف می‌باشد.

۴. فهرست شماری از مهمترین منابع تاریخ فلسفه

در اینجا خالی از فایده نخواهد بود که فهرستی از مهم‌ترین منابع تاریخ فلسفه را که به زبان‌های فارسی یا عربی نگاشته شده‌اند، اساساً از زمان تألیف یا ترجمه ارائه کنیم:

سده سوم:

۱. آداب الفلاسفه و نوادرهم: اسحاق بن حنین

۲. الآراء و الدیانات: ابو محمد حسن موسی بر بختی

۳. تاریخ الأطباء و الحكماء: اسحاق بن حنین

سده چهارم:

۱. البدء و التاریخ: مطهر بن طاهر مقدسی

۲. تاریخ فلاسفة العرب: ابوقاسم مسلمة مجریطی (مادریدی)

۳. صوان الحکمة: ابوسلیمان محمد سجستانی

۴. طبقات الأطباء و الحكماء: ابن جلیجل

۵. الفهرست: ابن ندیم

۶. الکلم الروحانیة فی الحکم الیونانیة: ابوالفرج استرآبادی

سده پنجم:

۱. التعریف بطبقات الأمم: قاضی صاعد اندلسی